

**Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta**

Zákon o obětech trestných činů *de lege ferenda*

Studentská vědecká a odborná činnost

Kategorie: doktorské studium

2014

Autor: JUDr. et Bc. Vladimír Pelc

VII. ročník

Konzultant: Prof. JUDr. Jiří Jelínek, CSc.

Čestné prohlášení a souhlas s publikací práce

Prohlašuji, že jsem práci předkládanou do VII. ročníku Studentské vědecké a odborné činnosti (SVOČ) vypracoval samostatně za použití literatury a zdrojů v ní uvedených. Dále prohlašuji, že práce nebyla ani jako celek, ani z podstatné části dříve publikována, obhájena jako součást bakalářské, diplomové, rigorózní nebo jiné studentské kvalifikační práce a nebyla přihlášena do předchozích ročníků SVOČ či jiné soutěže.

Souhlasím s užitím této práce rozšiřováním, rozmnožováním a sdělováním veřejnosti v neomezeném rozsahu pro účely publikace a prezentace PF UK.

V Praze dne 14. dubna 2014

.....

Vladimír Pelc

OBSAH

1. Úvod.....	4
2. Přínosy zákona o obětech trestných činů a cíl zkoumání.....	5
3. Nad konkrétními nedostatky zákona o obětech trestných činů	8
3.1 Rozsah a složitost zákona o obětech trestných činů.....	8
3.2 Absence vymezení účelu zákona o obětech trestných činů.....	9
3.3 Základní terminologické nedostatky.....	13
3.4 Právo oběti na informace.....	16
3.5 Nejproblematictější aspekty z hlediska trestního řízení.....	18
4. Závěr.....	21

Seznam použité literatury

1. Úvod

Větší respekt k utrpení a nespravedlnostem, které zasahují osoby, jež se bez vlastní viny dostaly do postavení oběti trestného činu, vyústil ve snahu o zlepšení jejich postavení. Jejím vyvrcholením bylo v kontextu českého právního řádu bezpochyby vytvoření zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů – dále též „ZOTČ“), který jako celek nabyl účinnosti dne 1. srpna 2013. Tento zákon znamenal z historického pohledu nejvýznamnější posílení práv obětí trestných činů na území České republiky, jež se projevuje v jejich zvýšené ochraně a ve výrazné pomoci těmto osobám.

Předkládaná práce je členěna celkem do čtyř částí. Po úvodu následuje část, kde jsou popsány hlavní přínosy nové právní úpravy a její obsah a je vymezen základní účel našeho zkoumání (část 2). Hlavní částí práce je část třetí, která se zabývá konkrétními nedostatky zákona o obětech trestných činů a návrhy na řešení těchto problémů. V jednotlivých kapitolách této části se postupně věnujeme rozsahu a složitosti zákona o obětech trestných činů (kap. 3.1), účelu tohoto zákona (kap. 3.2) a jeho základním terminologickým nedostatkům (kap. 3.3). Samostatná kapitola je věnována problematice práva obětí na informace, neboť jde o klíčovou problematiku celého komplexu právních norem věnujících se pomoci obětem trestných činů a jejich ochraně (kap. 3.4). Poslední kapitola třetí části se stručně zabývá některými problematickými aspekty z hlediska samotného trestního řízení (kap. 3.5). V části čtvrté (závěru) pak shrnujeme nejpodstatnější problémy zákona o obětech trestných činů a návrhy jejich řešení.

2. Přínosy zákona o obětech trestných činů a cíl zkoumání

Nový zákon o obětech trestných činů *překonal roztržitost právní úpravy* ochrany obětí v České republice. Do účinnosti tohoto zákona bylo ohledně procesních práv nutné vycházet z úpravy postavení poškozených, která je obsažena v zákoně č. 141/1961 Sb., trestní řád (dále též „tr. řád“). Postavení oběti jako subjektu (adresáta) zvláštní péče ze strany státu nebylo před účinností zákona o obětech trestných činů upraveno dostatečným způsobem. Úprava navíc byla rozptýlena do velkého množství zákonů: např. problematika peněžité pomoci obětem trestných činů v zákoně č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti, poskytování sociálních služeb a služeb sociální prevence v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, institut vykázání v zákoně č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, institut předběžných opatření v zákoně č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, a téma ochrany svědků a dalších osob v zákoně č. 137/2001 Sb., o zvláštní ochraně svědka a dalších osob v souvislosti s trestním řízením.¹

V českém právu také donedávna neexistovala úprava mnohých důležitých otázek, např. jakým způsobem by se orgány činné v trestním řízení měly chovat k obětem trestných činů, a neexistovaly některé moderní instituty známé ze zahraničních právních úprav, např. institut důvěrníka oběti (§ 21 ZOTČ),² nebo tzv. *victim impact statement*, neboli prohlášení oběti o dopadech trestného činu na její dosavadní život (§ 22 ZOTČ). V souvislosti se zákonem o obětech trestných činů byl do trestního řádu vložen institut předběžných opatření.³ Důvodová zpráva uvádí, že motivem pro vytvoření zákona o obětech trestných činů bylo odstranění nedostatků implementace rámcového rozhodnutí

¹ K tomu srov. odkazovací ustanovení § 14 ZOTČ.

² Důvěrníkem je osoba, která oběti poskytuje psychickou pomoc během náročných situací, např. procesních úkonů v trestním řízení.

³ K problematice předběžných opatření viz Jelínek, J. Předběžná opatření v trestním řízení. *Bulletin advokacie*, č. 5/2013, str. 27–30.

Rady 2001/220/SVV ze dne 15. března 2001 postavení oběti v trestním řízení (dále též “rámcové rozhodnutí“). Za hlavní motiv však nutno chápat především snahu o zásadní rozšíření práv obětí, posílení pomoci obětem trestných činů a zpřehlednění právní úpravy.⁴

Při hodnocení nové právní úpravy se pohled (zejména odborníků z praxe) obvykle zužuje na hodnocení míry ochrany nebo rozsahu práv obětí, tj. hodnotí se především *počet práv oběti* (např. právo na odbornou pomoc, právo na informace, právo na doprovod důvěrníkem, právo učinit prohlášení o dopadech trestného činu na život oběti a právo na peněžitou pomoc), *popř. jejich rozsah* (rozsah práva na informace). Z opačného pohledu se pak hodnotí *míra administrativního zatížení* v důsledku povinnosti orgánů činných v trestním řízení umožnit obětem realizaci jejich práv. Takové úvahy jsou jistě legitimní, avšak jejich vědecký potenciál je omezený. Předkládaná práce proto soustředí svou pozornost na *kvalitativní aspekty* problematiky obětí trestných činů. Zabývá se především *konceptními otázkami* zákona o obětech trestných činů a problematickými místy tohoto zákona.

Ačkoli zákon o obětech trestných činů je bezpochyby velkým přínosem a ve srovnání s jinými zákony (i z oblasti trestního práva) z poslední doby patří nepochybně k těm méně problematickým, a to jak z hlediska obsahového, tak z hlediska čistě legislativně-technického, i na něm se projevil zřetelný trend stále se zhoršující kvality legislativních výstupů zákonodárce v posledních několika letech. Tento trend pramení zejména z toho, že zákony jsou politickou reprezentací vnímány nikoli jako nezbytný nástroj regulace společenských vztahů, ale jako nástroj prezentace „účelných“ řešení a v horším případě dokonce jako prostředek k prosazování jejich zájmů. Zhoršující se kvalita legislativy má svůj původ také v prohlubující se neúctě k základním principům

⁴ Jelínek, J. a kol. *Zákon o obětech trestných činů. Komentář s judikaturou*. Praha: Leges, 2013, str. 12.

řádného legislativního procesu. Návrh zákona o obětech trestných činů byl v Poslanecké sněmovně projednáván téměř deset měsíců. Místo toho, aby zákonodárce řešil během této doby koncepční otázky týkající se obětí trestných činů, reagoval na v průběhu projednávání přijatou směrnicí Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu (dále též „směrnice“), nebo odstraňoval některé nepřesnosti, rozšířil návrh zákona o desítky novelizačních bodů, obsahujících např. změny občanského soudního řádu, exekučního řádu a insolvenčního zákona. Naprostou neúctou k pravidlům legislativní tvorby zřetelně dokládá ustanovení § 53 ZOTČ, které je přechodným ustanovením týkajícím se směnečného a šekového platebního rozkazu, tedy dokonce problematiky s ochranou obětí naprosto nesouvisející.

3. Nad konkrétními nedostatky zákona o obětech trestných činů

Jak jsme již předeslali v úvodu, smyslem tohoto příspěvku je poukázat na základní nedostatky a problematické aspekty zákona o obětech trestných činů a navrhnout možná řešení. Zákon o obětech trestných činů sice přináší bezpochyby zlepšení postavení osoby, která se stala obětí trestného činu, avšak vytváří i některá rizika pro průběh trestního řízení. Chybné uplatňování pravidel obsažených v zákoně o obětech trestných činů pak může znamenat dokonce popření samotného účelu trestního řízení. Kritický pohled, který zastáváme, je kromě teoretických argumentů někdy podložen již dosavadními poznatky ohledně uplatňování tohoto zákona v praxi. Naším cílem je však nabídnout kritiku konstruktivní, aby docházelo k postupnému zlepšování postavení obětí trestných činů a k posilování jejich práv. Z pohledu *de lege ferenda* můžeme nedostatky (nejasnosti) zákona rozdělit na ty, které lze napravit výkladem, a na ty, jež vyžadují legislativní změnu. Sluší se poznamenat, že zásadně preferujeme napravování nedostatků zákona výkladem před jeho novelizací, neboť v době překotných změn trestní legislativy⁵ je nejohroženější hodnotou právní jistota adresátů norem, která musí vycházet z jejich dlouhodobé existence. I drobné změny v této době mohou znamenat podstatné zhoršení situace.

3.1 Rozsah a složitost zákona o obětech trestných činů

Prvním zásadním nedostatkem je rozsah zákona o obětech trestných činů. Jen základní část zákona o obětech, tedy část bez novelizačních bodů, obsahuje 50 paragrafů.

V průběhu dlouhého projednávání v Poslanecké sněmovně (téměř 10 měsíců) nabobtnal

⁵ V roce 2009 byl přijat nový trestní kodex (zákon č. 40/2009 Sb.), který byl novelizován ještě před tím, než nabyl účinnosti. Od té doby byl tento trestní kodex změněn již 15 krát. V roce 2011 byl přijat zákon, kterým byla zavedena trestní odpovědnost právnických osob (zákon č. 418/2011 Sb.). Ačkoli jde o předpis měnící základní zásady, na nichž trestní právo spočívá již více než dvě století, legisvakanní lhůta tohoto předpisu činila pouhých 9 dní. Trestní řád byl od roku 2009 novelizován více než 20 krát, přičemž některé změny byly velmi rozsáhlé.

zákon o desítky novelizačních bodů. Jde zejména o změny občanského soudního řádu, exekučního řádu a insolvenčního zákona.

Rozsah zákona a jeho poměrně značná složitost vzdaluje tento předpis cíli, ke kterému byl stvořen, a sice *být přehledným předpisem sloužícím obětem trestných činů* a osobám, které jim poskytují pomoc. O to větší důraz je z našeho pohledu nutné klást na vzdělávání osob poskytujících obětem trestných činů pomoc. Určitého zpřehlednění zákona o obětech trestných činů lze podle našeho názoru dosáhnout i v současné situaci, a to například modifikací úpravy práva na informace.⁶

3.2 Absence vymezení účelu zákona o obětech trestných činů

Vývoj trestní legislativy v posledních letech napovídá, že zákonodárce, pokud jde o normy trestního práva, se zásadně vyhýbá vymezení jejich účelu. Stejně jako v případě nového trestního zákoníku z roku 2009 a zákona o trestní odpovědnosti právnických osob se i v případě zákona o obětech trestných činů český zákonodárce vyhnul vymezení účelu tohoto zákona. Vývoj právního řádu jako celku je v tomto ohledu naprosto paradoxní, protože zákonodárce i judikatura vrcholných soudních instancí obecně více inklinují k tomu, že právní normy je nutné vykládat podle jejich skutečného účelu a smyslu (výklad *e ratione legis*), přičemž jazykový výklad se dostává do pozadí.⁷

Smysl vymezení účelu zákona nebo skupiny určitých norem⁸ tkví především v tom, že *vede osoby aplikující danou normu ke správné interpretaci*; zvláštní důležitost potom může mít *při řešení obtížných (sporných) případů*. Argument spočívající v tom, že výslovné vymezení účelu zákona není vhodné, neboť v průběhu jeho existence se účel

⁶ K tomu podrobněji viz kap. 3.4.

⁷ V novém občanském zákoníku z roku 2012 (zákon č. 89/2012 Sb., účinný od 1. ledna 2014) se pro potřeby interpretace norem soukromého práva dokonce v ustanovení § 2 odst. 2 uvádí: „Zákonnému ustanovení nelze přikládat jiný význam, než jaký plyne z vlastního smyslu slov v jejich vzájemné souvislosti a z jasného úmyslu zákonodárce; nikdo se však nesmí dovolávat slov právního předpisu proti jeho smyslu.“

⁸ Např. vymezení účelu trestu, které oproti předešlé právní úpravě v současném trestním kodexu absentuje.

může změnit, podle našeho názoru neobstojí. Účel právní normy by z našeho pohledu měl být vedle základních zásad daného právního odvětví, které vycházejí z fundamentálních principů demokratického právního státu, hlavním východiskem pro tvorbu nové právní úpravy. Pokud by tedy došlo k podstatné změně účelu určitých právních norem, bylo by to jistě důvodem k jejich novelizaci. Rovněž historický pohled svědčí tomu, že ke změně účelu trestních norem dochází jen velmi pomalu. Například v současné době, kdy není účel trestního kodexu v zákoně výslovně vymezen, se vykládá ve stejném smyslu, jako za existence předešlého trestního kodexu (zákon č. 141/1961 Sb.).⁹ Nesouhlasíme ani s argumenty důvodové zprávy, že účel jasně vyplývá z konkrétních ustanovení trestního zákoníku a v zahraničních trestních kodexech zpravidla vyjádřen není. Uvedené argumenty by podle našeho názoru platily pouze v případě, že by české trestní právo stálo na formálním pojetí trestného činu, jako je tomu obvykle v zahraničních trestních kodexech, a byla důsledně respektována zásada *nullum crimen sine lege certa*, která vyjadřuje požadavky na dostatečnou určitost trestněprávních norem. Přijetím nového trestního zákoníku došlo sice k určitému posunu od formálně-materiálního pojetí k formálnímu pojetí trestního práva, avšak ani dnes nelze hovořit o čistě formální koncepci trestného činu, neboť mimo formální definici trestného činu (srov. § 13 odst. 1 trestního zákoníku) obsahuje trestní zákoník výslovně naformulovanou zásadu subsidiarity trestní represe (srov. § 12 odst. 2 trestního zákoníku), kterou v daném případě lze patrně nejtrefněji označit jako *materiální korektiv formální koncepce trestného činu*.¹⁰ Český zákonodárce se bohužel neodhodlal k čistě formální koncepci trestného činu, která by jistě představovala teoreticky čistější řešení. Z důvodů námitek

⁹ Účelem trestního práva se tradičně rozumí zájem na ochraně nejdůležitějších právních statků, kterými jsou zájmy společnosti, ústavní zřízení české republiky a práva a oprávněné zájmy fyzických a právnických osob. Takto vymezoval účel i § 1 zákona č. 140/1961 Sb. trestní zákon, s účinností od 1. ledna 1994 do 31. prosince 2009. Rozdílně nahlížel na účel trestního zákona zákonodárce před rokem 1989 (k tomu srov. znění § 1 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, s účinností od 1. ledna 1962 do 30. června 1990. K současnému pojetí účelu trestního zákoníku viz např. Jelínek, J. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. 3. vydání. Praha, Leges, 2013, str. 24; nebo Šámal, P. a kol. *Trestní zákoník I. Obecná část. (§ 1–139)*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, str. 3–4.

¹⁰ K označení této koncepce jako formální s materiálním korektivem srov. Jelínek, J. K pojmu trestného činu v novém trestním zákoníku. In Jelínek, J. (ed.) *O novém trestním zákoníku. Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnické dny*. Praha: Leges, 2009, str. 22–28; nebo Jelínek, J. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. 3. vydání. Praha: Leges, 2013, str. 127–131.

zejména ze strany části praxe, která byla po desetiletí zvyklá na formálně-materiální či materiálně-formální pojetí trestného činu (s tzv. „společenskou nebezpečností“, která byla přímo znakovým trestného činu), byla do zákona mimo definici trestného činu vtělena zásada subsidiarity trestní represe, podle níž trestní odpovědnost pachatele a trestněprávní důsledky s ní spojené lze uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu (§ 12 odst. 2 trestního zákoníku). Formální definice je tak „změkčena“ určitým materiálním korektivem a o čistě formálním pojetí trestného činu tak nelze hovořit. Korektiv reprezentuje pojem „společenské škodlivosti“, který v podstatě nahradil dosavadní pojem „společenská nebezpečnost“. Ačkoli otázka koncepce trestného činu v novém trestním zákoníku byla dlouhá léta diskutována, byla nakonec přijata koncepce, která nestojí důsledně na pevných teoretických základech, což je předmětem kritiky. Tomu, že praxe se bude se současným pojetím trestného činu těžce vypořádávat, svědčí již některá rozhodnutí Nejvyššího soudu.¹¹ Problémem možnosti uplatnění zásady subsidiarity trestní represe je v případě méně závažné trestné činnosti absence výslovně stanovené možnosti uplatnění této zásady z důvodů určitých relevantních okolností ve vztahu k závažnosti trestného činu. Zlepšením v této otázce by jistě bylo řešení, které zvolil v novém trestním kodexu slovenský zákonodárce. Ustanovení § 10 odst. 2 slovenského trestního zákoníku (zákon č. 300/2005 Z. z.) uvádí, že o přečin nejde v případě, pokud je závažnost činu nepatrná. Vzhledem k trestní odpovědnosti mladistvých pak slovenský trestní zákoník uvádí, že aby se jednalo o přečin, musí být závažnost činu větší než malá (srov. § 95 odst. 2). Kritérii pro určení závažnosti protiprávního činu z hlediska slovenského trestního zákoníku jsou způsob vykonání činu, jeho následky, okolnosti, za nichž byl čin vykonán, míra zavinění a pohnutka pachatele.

¹¹ Nejvyšší soud např. v mediálně známém případě tzv. tykadlového řidiče (rozhodnutí ze dne 15. srpna 2012, sp. zn. 6 Tz 50/2012-I.-54) chybným způsobem vyložil smysl zásady subsidiarity trestní represe, když vycházel z nesprávné představy, že pohnutku k činu není možné u trestných činů, u nichž pohnutka není znakovým skutkové podstaty (případ trestného činu porušení cizí věci podle § 228 tr. zák.), zohlednit ve smyslu použití ustanovení § 12 odst. 2 trestního zákoníku. K tomuto případu srov. Jelínek, J. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. 3. vydání. Praha: Leges, 2013, str. 130–131.

Neexistence výslovně a určitě stanovené spodní hranice trestnosti u méně závažných trestných činů považujeme za velký nedostatek současné české právní úpravy, který jasně *vyvrací argument o možnosti snadného odvození účelu trestního zákoníku z jeho konkrétních ustanovení. De lege ferenda* by podle našeho názoru bylo vhodné stanovit spodní hranici trestnosti u méně závažných trestných činů s tím, že budou demonstrativně uvedena určitá kritéria k určení závažnosti.¹² Rovněž deklarované zpřesnění skutkových podstat jednotlivých trestných činů, které bylo z důvodu přechodu z formálně-materiálního pojetí k formálnímu pojetí vhodné, zůstalo v novém trestním kodexu spíše v rovině přání než reality.¹³

Domníváme se, že výslovné vyjádření účelu má místo jednak v tzv. kodexech a dále v důležitých zákonech, které jsou svou povahou přelomové. Tímto případem je právě bezpochyby zákon o obětech trestných činů.¹⁴ Absence vymezení účelu v tomto zákoně je tedy velmi závažným nedostatkem, neboť tento *zákon obsahuje nové normy* (zakotvující zejména práva obětí trestných činů) *a upravuje nové společenské vztahy* (např. vztahy mezi neziskovým sektorem a státem v oblasti pomoci obětem trestných činů). Došlo také k modifikaci koncepce peněžité pomoci obětem trestných činů ze strany státu, která podle našeho názoru znamená i rozšíření účelu této pomoci (viz dále).

Vymezení účelu zákona o obětech trestných činů tedy náleží nauce. Jeho základním účelem je podle našeho názoru zlepšení postavení obětí trestných činů v trestním řízení i mimo trestní řízení, a zajištění toho, aby s nimi bylo ze strany orgánů činných v trestním řízení zacházeno citlivě a aby byla respektována jejich důstojnost. Dalším účelem je v obecné rovině zlepšení postavení osob poškozených trestným činem

¹² Pelc, V. Úplatkářské trestné činy a základní zásady trestního práva. In Schelle, K., Tauchen, J. (Eds.) *Korupce – včera a dnes*. Ostrava: KEY Publishing, 2013, str. 116–117.

¹³ K flagrantním případům, které jistě nejsou v souladu s formální koncepcí trestného činu v důsledku pojmové neurčitosti srov. např. Jelínek, J. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. 3. vydání. Praha: Leges, 2013, str. 31.

¹⁴ Dalším takovým případem z oblasti trestní legislativy je bezpochyby také zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim.

při uplatňování soukromoprávních nároků (nároku na náhradu škody, nemajetkové újmy a vydání bezdůvodného obohacení získaného na jejich úkor pachatelem trestného činu).

Pro úplné vymezení účelu zákona o obětech trestných činů je nutné určit jeho vztah k účelu trestního řízení. Základním účelem trestního řízení je (nejobecněji vyjádřeno) ochrana veřejného zájmu na spravedlivém potrestání pachatele ústavně souladným postupem a tím zabezpečení principu panství práva.¹⁵ Jelikož práva obětí se realizují zejména v trestním řízení, můžeme konstatovat, že *účel trestního řízení anticipuje (předznamenává) účel zákona o obětech trestných činů*. Anticipace v této souvislosti znamená nejen přednost realizace účelu trestního řízení, ale i skutečnost, že účel trestního řízení v sobě obsahuje účel norem, obsažených v zákoně o obětech trestných činů. Proto účelem zákona o obětech trestných činů nemá být omezování nebo ztěžování průběhu trestního řízení, naopak smyslem je přispět k lepšímu naplňování účelu trestního řízení. Funkce ochrany obětí tak musí respektovat základní funkce trestního řízení. Obě otázky, tj. otázku účelu trestního řízení a otázku účelu zákona o obětech trestných činů, je tak nutné vykládat ve vzájemné souvislosti a nikoliv odděleně.

3.3 Základní terminologické nedostatky

Zákon o obětech trestných činů trpí i určitými terminologickými nedostatky. Nikoli všechny z těchto nedostatků lze bohužel uspokojivě korigovat výkladem.

Za trestný čin se pro účely zákona o obětech považuje také *čin jinak trestný* (§ 2 odst. 1 ZOTČ). Z důvodové zprávy plyne, že tvůrce zákona tuto konstrukci zvolil za účelem řešení případů, kdy jednání, které jinak vykazuje znaky trestného činu, není trestným činem z důvodu nedostatku věku či nepříčetnosti jednající osoby. To má své

¹⁵ K účelu trestního řízení srov. více Jelínek, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 3. vydání. Praha: Leges, 2013, str. 21–23.

opodstatnění, neboť oběti je v tomto případě působena v zásadě stejná újma, jako kdyby jednající osobou byla osoba trestně odpovědná (pachatel). Problémem však je, že trestní zákoník užívá pojem čin jinak trestný v souvislosti s určitými okolnostmi vylučujícími protiprávnost a podle nauky je tento pojem ještě širší (řadí se sem např. všechna jednání za okolností vylučujících protiprávnost).¹⁶ Těžko však lze za oběť považovat útočníka, kterému byla způsobena škoda na zdraví v důsledku jednání obránce v rámci nutné obrany. Domníváme se, že aby nedocházelo k excesům, je nutné vycházet z toho, že vymezení trestného činu v zákoně o obětech má význam zejména *pro přiznání statusu oběti*. V souvislosti s účelem zákona o obětech trestných činů je zřejmé, že správný výklad musí vycházet zejména ze *zásady zákazu zneužití postavení oběti* (§ 3 odst. 1 ZOTČ) a z obecné právní zásady, podle které *nikdo nemůže mít prospěch z vlastního protiprávního jednání, resp. ze své vlastní nepoctivosti*. Z druhé jmenované zásady pak plyne např. samozřejmý závěr, že *oběť trestného činu nemůže být zároveň pachatelem shodného trestného činu*. Z řešení navrhovaných literaturou považujeme za nejvhodnější uvedení negativní definici oběti nebo stanovení vhodné podmínky pro přiznání statusu oběti.¹⁷

Zákon o obětech trestných činů dále používá na několika místech *spojení „oběť trestného činu proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti“* [v § 2 odst. 4 písm. d) ZOTČ – vymezení zvlášť zranitelné oběti, v § 24 odst. 1 písm. d) ZOTČ – pro účely peněžité pomoci]. Zde je s ohledem na účel zákona nutné nevykládat jej restriktivně a neřadit sem tedy pouze trestné činy podle hlavy III trestního zákoníku. Tomuto pojetí napovídá i logický výklad *per argumentum a contrario*, neboť nic zákonodárci nebránilo, aby v zákoně výslovně označil skupinu trestných činů jako „trestné činy podle hlavy

¹⁶ K šíři významu pojmu „čin jinak trestný“ v nauce srov. Jelínek, J. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část, Zvláštní část*. 3. vydání. 2013, str. 37.

¹⁷ Ke všem navrhovaným řešením srov. Jelínek, J. a kol. *Zákon o obětech trestných činů. Komentář s judikaturou*. Praha: Leges, 2013, str. 24–25.

III trestního zákoníku“. Podle našeho názoru sem musí patřit např. i trestný čin svádění k pohlavnímu styku podle § 202 trestního zákoníku, a to i přes jeho zařazení do hlavy IV mezi trestné činy proti rodině a dětem, neboť tímto trestným činem se chrání obdobné hodnoty jako v případě trestných činů pohlavního zneužití (§ 187 tr. zák.), kuplířství (§ 189 tr. zák.) nebo zneužití dítěte k výrobě pornografie (§ 193 tr. zák.). Pro účely peněžité pomoci obětem trestných činů, tj. ve smyslu § 24 odst. 1 písm. d) ZOTČ, je nezbytné do skupiny trestných činů proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti zařadit i trestný čin obchodování s lidmi podle § 168 odst. 1 písm. a) trestního zákoníku. V případě ustanovení § 2 odst. 4 písm. d) ZOTČ takový výklad není nutný, neboť za zvlášť zranitelnou oběť se výslovně podle § 2 odst. 4 písm. c) ZOTČ považuje i oběť trestného činu obchodování s lidmi podle § 168 trestního zákoníku.

Za méně výrazný pojmový nedostatek, který lze podle našeho názoru překlenout výkladem, považujeme vymezení *zásady zákazu diskriminace* v § 3 odst. 3 ZOTČ. Podle uvedeného ustanovení jsou možnými diskriminačními důvody rasa oběti, její etnický původ, národnost, pohlaví, sexuální orientace, věk, zdravotní postižení, náboženské vyznání, víra a světový názor. Vyjmenované diskriminační důvody odpovídají znění antidiskriminačního zákona (srov. § 2 odst. 3 zákona č. 198/2009 Sb.). Zákon o obětech trestných činů v této souvislosti dále stanoví pravidlo, podle kterého oběti přísluší práva podle tohoto zákona bez ohledu na její státní občanství, nestanoví-li tento zákon jinak (viz § 3 odst. 3 věta druhá ZOTČ). Výčet diskriminačních důvodů však jistě nelze považovat za úplný, neboť k diskriminaci oběti trestného činu může fakticky docházet např. i kvůli sociálnímu původu a majetkovým poměrům oběti (k tomu srov. odstavec 9 preambule směrnice), charakteru jejího vzdělání nebo profese, popř. místa jejího původu (i v rámci České republiky).

3.4 Právo oběti na informace

Právu obětí na informace se záměrně věnujeme v samostatné kapitole, neboť z hlediska práv obětí trestných činů jako celku jsou právě informace nutným předpokladem pro realizaci dalších práv. Bohužel v této oblasti vykazuje zákon o obětech trestných činů značné nedostatky.

*Jedním z největších nedostatků českého zákona o obětech trestných činů totiž je, že nereflektuje vývoj v přístupu k prvnímu poskytování informací oběti, který vyjadřuje nová směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu, a vychází z již překonaného rámcového rozhodnutí Rady 2001/220/SVV ze dne 15. března 2001 o postavení oběti v trestním řízení (dále též „rámcové rozhodnutí“). Zákon o obětech trestných činů v ustanovení § 8 určuje, že oběti musí být při prvním kontaktu s vyjmenovanými orgány veřejné moci poskytnuto určité množství informací (srov. čl. 4 odst. 1 rámcového rozhodnutí) a to bez ohledu na konkrétní okolnosti případu. Z těchto důvodů by bylo *de lege ferenda* vhodné, aby zákonodárce po vzoru směrnice nahradil spojení „při prvním kontaktu“ formulací „od prvního kontaktu s příslušným orgánem bez zbytečného odkladu“ (viz čl. 4 odst. 1 směrnice) a do textu zákona doplnil ustanovení, podle kterého „rozsah a podrobnost informací uvedených v § 8 odst. 1 ZOTČ se mohou lišit v závislosti na konkrétních potřebách a osobní situaci oběti a na druhu či povaze trestného činu“ (srov. čl. 4 odst. 2 směrnice). Takovou změnou by se vytvořily jednak podmínky pro prohloubení individuálního přístupu k obětem a zvýšení jejich ochrany,¹⁸ jednak by mohlo při vhodném uplatňování dojít k určitému administrativnímu odbřemenění dotčených orgánů. Dosavadní praxe bohužel není šťastná, neboť obětem je zpravidla při prvním kontaktu poskytováno velké množství informací v sumarizované*

¹⁸ Jelínek, J. a kol. *Zákon o obětech trestných činů. Komentář s judikaturou*. Praha: Leges, 2013, str. 53.

(poměrně nesrozumitelné) podobě, a to bez ohledu na konkrétní potřeby a osobní situaci oběti.

Dosavadní praxe podávání informací potvrzuje obavu, že realizace práva na informace, resp. povinnosti ze strany orgánů veřejné moci (zejm. policejních orgánů – viz § 8 odst. 1 ZOTČ) bude probíhat formou předávání formulářů, na kterých budou přetištěny ustanovení zákona o obětech trestných činů. Oběti jsou ze strany policejních orgánů informovány prostřednictvím formulářů, kde jsou většinou pouze přetištěným zněním paragrafů ze zákona o obětech trestných činů. Tento způsob informování však bezpochyby nenaplnuje požadavek na srozumitelné informování oběti (srov. zásadu uvedenou v § 3 odst. 4 ZOTČ). Na tomto závěru nic nezmění ani případné podepsané prohlášení oběti, že byla jasně a srozumitelně poučena. Ačkoli chyba zde není primárně v osobě zákonodárce, lze si představit i zdařilejší (jednodušší) formulaci § 8 ZOTČ. Například sběrná kategorie práv podle § 8 odst. 1 písm. j) ZOTČ v sobě obsahuje i jiná práva podle § 8 odst. 1, jež jsou součástí práva na informace [např. právo na informaci o tom, za jakých podmínek a v jakém rozsahu má oběť právo na peněžitou pomoc, včetně poučení o lhůtě pro podání žádosti podle § 8 odst. 1 písm. g) ZOTČ]. Ke zpřehlednění úpravy práva na informace by jistě přispělo i sjednocení norem o formě poskytování informací obětem do jednoho ustanovení, např. do § 13 ZOTČ. Uvedené ustanovení upravuje formu a způsob poskytování informací, avšak pouze pokud jde o informace podle § 9 a § 10 odst. 1 a 2 ZOTČ. Formu poskytování informací uvedených § 8 odst. 1 ZOTČ upravují ustanovení § 8 odst. 2 až 4 ZOTČ. Forma poskytování informací podle § 11 ZOTČ není v zákoně o obětech trestných činů bohužel upravena vůbec. Pochybnosti zde nebudou vzbuzovat pouze ty informace, jejichž forma poskytnutí vyplývá jasně z povahy věci, např. poskytnutí pravomocného rozhodnutí, kterým se trestní řízení končí [viz § 11 odst. 1 písm. a) ZOTČ].

3.5 Nejproblematictější aspekty z hlediska trestního řízení

Zákon o obětech trestných činů obsahuje poměrně rozsáhlou novelu trestního řádu. Zákon obsahuje celkem 44 novelizačních bodů. Některá ustanovení samotného zákona o obětech představují vzhledem k trestnímu řádu tzv. nepřímé novelizace. V souvislosti s novým zákonem o obětech trestných činů se soustavně hovoří především o dalším administrativním zatížení orgánů činných v trestním řízení a prodlužování trestního řízení. V této kapitole poukážeme na dva zásadní problémy, které podle našeho názoru mohou podstatným způsobem narušit samotný účel trestního řízení a právo na spravedlivý proces.

Prvním problémem, na který již bylo v literatuře poukázáno, je nově zavedená *povinnost zaslat poškozenému opis usnesení o zahájení trestního stíhání*, pokud o to výslovně požádá (§ 160 odst. 2 trestního řádu).¹⁹ Kromě žádosti poškozeného je jedinou podmínkou vzniku této povinnosti skutečnost, že jeho pobyt (v případě fyzické osoby) nebo sídlo (v případě osoby právnické) jsou známy. Povinnost poskytnout opis usnesení o zahájení trestního stíhání poškozenému je tak paušální, ničím neomezená (k tomu srov. možná omezení práva nahlížet do spisu podle § 65 trestního řádu). Z tohoto dokumentu se poškozený nejen dozví popis skutku, ze kterého je dotyčná osoba obviněna a zákonné označení trestného činu, ale i skutečnosti, které odůvodňují závěr o důvodnosti trestního stíhání (§ 160 odst. 1 trestního řádu). Dojde-li k výslechu osoby poškozené jako svědka poté, co již disponuje uvedenými informacemi, může to mít podle našeho názoru zásadní vliv na objektivitu výpovědi této osoby jako svědka, protože ten bude přirozeně vycházet ze zjištění policejního orgánu, o kterých se z usnesení dozvěděl. Hrozí tak zásadní narušení jednoho z cílů trestního řízení, aby byl zjištěn skutkový stav bez důvodných pochybností (srov. § 2 odst. 5 trestního řádu). *De lege ferenda* by bylo možné

¹⁹ Basík, M. K dopadům nového zákona o obětech trestných činů, aneb abychom s vaničkou nevytlévali i dítě. *Státní zastupitelství*, č. 5/2013, str. 32–36.

upravit možnost odmítnout žádost např. z důvodu ohrožení řádného zjištění skutkového stavu, čímž bude ochráněno i právo obviněného na obhajobu. Další variantou by bylo takové legislativní řešení, z něž by bylo patrné, že policejní orgán nemusí žádosti vyhovět bezodkladně. S ohledem na vztah účelu trestního řízení a účelu zákona o obětech trestných činů²⁰ je i za současného znění zákona (*de lege lata*) nutné, aby orgány činné v trestním řízení jednaly tak, aby v žádném případě nedošlo k ohrožení řádného zjištění skutkového stavu a práva obviněného na obhajobu, a to i za cenu nenaplnění práva poškozeného na zaslání opisu usnesení o zahájení trestního stíhání.

Jako problematické se částečně jeví i právo oběti na zabránění kontaktu s osobou, kterou označila za pachatele podle § 17 ZOTČ. Toto ustanovení představuje v podstatě nepřímou novelizaci trestního řádu (např. § 209 tr. řádu). Lze jej uplatnit i v průběhu hlavního líčení. V takovém případě dochází přirozeně k zásahu do práva na obhajobu a je narušen princip kontradiktornosti řízení. Je otázkou, jestli ve všech případech realizace tohoto práva půjde o zásah odůvodněný, který projde testem proporcionality ve smyslu ústavní doktríny. V této souvislosti je důležité, že žádosti o zabránění kontaktu je příslušný orgán povinen bez dalšího vyhovět, pokud se jedná o zvlášť zranitelnou oběť a nevyklučuje-li to povaha úkonu. Povaha úkonu to vylučuje tehdy, kdy daný úkon vyžaduje kontakt mezi obviněným a obětí, půjde např. o konfrontaci (§ 104a tr. řádu) a za určitých okolností i o rekognici (§ 104b tr. řádu).²¹ K přímému kontaktu mezi pachatelem a obětí nedochází tam, kde je z povahy věci vyloučena možnost vzájemného pozorování (např. rekognice pachatele *in natura* prováděná za pomoci jednosměrného zrcadla nebo rekognice pachatele pomocí předložených fotografií). O zvlášť zranitelnou oběť půjde např. vždy, kdy obětí bude osoba mladší 18 let [srov. § 2 odst. 4 písm. a)

²⁰ K tomu srov. více v kap. 3.2.

²¹ Jelínek, J. a kol. *Zákon o obětech trestných činů. Komentář s judikaturou*. Praha: Leges, 2013, str. 96.

ZOTČ]. V případě, že bude např. 17 letá osoba obětí bagatelního trestného činu²² spáchaného rovněž osobou mladistvou, půjde podle našeho názoru při paušálním přístupu k tomuto problému o postup, který nedůvodně omezuje právo na obhajobu. Z uvedeného příkladu je zřejmé, že kritérium zvlášť zranitelné oběti, na rozdíl od výjimky v podobě formulace „nevylučuje to povaha úkonu“, není zvoleno šťastně, neboť je příliš formální a znemožňuje reagovat na konkrétní okolnosti daného případu.

²² Např. krádež mobilního telefonu.

4. Závěr

Ačkoli je zákon o obětech trestných činů nezpochybnitelným přínosem v oblasti ochrany obětí trestných činů a pomoci jim, obsahuje poměrně značné množství problematických bodů. U některých lze nedostatky překlenout interpretací, jiné vyžadují legislativní změnu.

Nedostatky, které lze odstranit výkladem, jsou převážně pojmového charakteru. Týkají se spojení „trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti“ a vymezení tzv. diskriminačních důvodů.

Pro výše uvedené nedostatky, které lze překlenout interpretací, však bude *de lege ferenda* vhodné, aby zákonodárce vtělil do zákona o obětech trestných činů vymezení jeho účelu. To umožní správný výklad problematických pojmů a závažných otázek. Výslovné vymezení účelu zákona o obětech trestných činů a specifikace jeho vztahu k účelu trestního řízení pomůže vyřešit i sporné otázky, které vyvstávají při střetu práv obětí trestných činů a řádného a účelného vedení trestního řízení.

Základním nedostatkem zákona o obětech trestných činů, který nelze překlenout výkladem, je úprava práva na informace obsažená zejména v ustanovení jeho § 8. Koncepti poskytování informací obětem trestných činů musí být změněna ve smyslu nově přijaté směrnice tak, aby dokázala patřičným způsobem zohlednit konkrétní situaci a potřeby oběti. Ve vztahu k úpravě práva na informace je rovněž žádoucí, aby se zákonodárce pokusil o její maximální zjednodušení.

Seznam použité literatury

Basík, M. K dopadům nového zákona o obětech trestných činů, aneb abychom s vaničkou nevylévali i dítě. *Státní zastupitelství*, č. 5/2013.

Jelínek, J. K pojmu trestného činu v novém trestním zákoníku. In Jelínek, J. (ed.) *O novém trestním zákoníku. Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnické dny*. Praha: Leges, 2009.

Jelínek, J. Předběžná opatření v trestním řízení. *Bulletin advokacie*, č. 5/2013.

Jelínek, J. a kol. *Zákon o obětech trestných činů. Komentář s judikaturou*. Praha: Leges, 2013.

Jelínek, J. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. 3. vydání. Praha: Leges, 2013.

Jelínek, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 3. vydání. Praha: Leges, 2013.

Pelc, V. Úplatkářské trestné činy a základní zásady trestního práva. In Schelle, K., Tauchen, J. (Eds.) *Korupce – včera a dnes*. Ostrava: KEY Publishing, 2013.

Šámal, P. a kol. *Trestní zákoník I. Obecná část. (§ 1–139)*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012.